

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Орлова Н.С.

Світовій економіці і науці сьогодні притаманні нові риси — інтеграційність, динамізм, відкритість інформації, стрімкий розвиток інноваційних технологій. Взаємодія цих факторів прискорює формування глобального конкурентного середовища ХХІ століття, ядром якого є постіндустріальна модель економічного розвитку — економіка знань, яку на сьогодні успішно реалізують лише розвинуті країни світу — лідери науково-технічного прогресу. Їх перехід на вищий щабель цивілізаційного поступу — стадію постіндустріалізму — висуває нові вимоги до якісних параметрів людського ресурсу як носія вільної, творчої, креативної праці.

Посилення уваги закладів вищої освіти на забезпеченні своєї якості, у відповідь на зростаючі роль і значення транснаціональної вищої освіти, інституціональних рейтингів вузів і їхнього прагнення до відповідальності. Фахівці ОЕСР прогнозують, враховуючи об'єктивну закономірність, яка властива розвинутим державам світу і пов'язана зі старінням населення, що критичним періодом для сектору вищої освіти, принаймні в межах ОЕСР, можуть виявитись 2015-2020 роки, коли прогнозовані витрати на вищу освіту у відносному вираженні та відповідні державні видатки скорочуватимуться (рис. 1, 2).

Рис. 1. Прогнозовані витрати на вищу освіту, % від прогнозного ВВП (середні показники по країнах ОЕСР)

Рис. 2. Державні витрати на вищу освіту, % від загальних державних витрат (середні показники по країнах ОЕСР)

Сценарій 1 — рівень зарахування студентів до вузів залишається сталим (на рівні 2004 р.).

Сценарій 2 — рівень зарахування студентів до вузів зростає за трендовою траєкторією. Так, за першим можливим сценарієм розвитку глобального ринку освітніх послуг, який враховує чинник поступового уповільнення, чи навіть можливого зменшення, набору студентів до вузів (рівень зарахування студентів до вузів залишається сталим, на рівні 2004 р.), експерти ОЕСР прогнозують скорочення загальних витрат на вищу освіту до 2020 р. від 1,6 до 1,4 % ВВП. Відповідно, зменшаться і державні видатки на вищу освіту від 2,5 до 2,3 % від загальних державних витрат.

Другий сценарій, який є більш оптимістичним і змодельований, виходячи з припущення, що набір студентів до вузів в найближчі 5—10 років все-таки зростатиме, хоч і набагато повільнішими темпами, ніж раніше, передбачає менш різке скорочення асигнувань на вищу школу (середні загальні витрати на вищу освіту до 2015 р. досягнуть рівня 1,7 % ВВП, а до 2020 скоротяться до 1,6 % ВВП; державні видатки зменшаться до 1,6 % ВВП, але в майбутньому зростатимуть), рівень яких ймовірно відновиться у довгостроковому періоді. У будь-якому випадку, ці тенденції необхідно враховувати і брати до уваги при розробці національної стратегії розвитку вищої школи в Україні.

Безпосередньо до глобальних тенденцій в освіті, на наш погляд, можна віднести:

загострення конкуренції між університетами за лідерство на глобальному

ринку освітніх послуг;

масовість вищої освіти і її неперервний характер, яка в країнах-ключових інноваторах фактично охопила все населення і за останні 10 років зростає вдвічі;

адаптація освітнього процесу до запитів і потреб індивідів;

посилення координації у взаємодії ринку праці та вищої школи; диверсифікація механізмів фінансування освіти;

зростання міжнародного науково-дослідного університетського співробітництва;

транснаціоналізація вищої школи;

розширення ринку освітніх послуг та превалювання компетентнісного підходу до організації освіти;

формування новітніх освітніх технологій для підвищення якості освітніх послуг;

процеси гуманізації суспільства, що означає небувале досі зближення матеріального і духовного рушіїв людського буття. Не випадково в один ряд з іншими тенденціями можна поставити і процес гуманізації суспільства, що найвиразніше виявляється у:

формуванні нового типу працівника;

домінуванні інтелектуальної творчості;

визнанні особистості основним багатством суспільства;

формуванні гуманного ставлення до оточуючого світу.

Аналіз світових тенденцій показує, що сучасний університет перестав бути лише місцем передачі знань від викладача до студента. Університети світового класу стають каталізаторами якісного та стійкого економічного зростання, центрами формування інтелектуального капіталу у всіх його формах — знань, інновацій і компетенцій. Університети, які займають найвищі місця в рейтингах відомих міжнародних організацій — це вузи які роблять значний внесок в поширення знань через наукові дослідження і трансферт технологій, викладання по новітніх навчальних планах та технологіях, а також у високій якості знань випускників.

Нині реалізується студентоцентрична концепція освіти, що вимагає розробки нових підходів до управління змістом освіти, оцінки її результатів, що вимагає, передусім, підвищення якості навчання. Невипадково, серед основних напрямків комюніке Всесвітньої конференції ЮНЕСКО «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» - це гарантувати якість освіти через створення систем забезпечення якості, відповідної культури якості і зразків оцінювання у вищих навчальних закладах через застосування інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні та навчанні, що дозволить збільшити доступність вищої освіти, підвищити її якість і надавати студентам знання і навички, які вони потребують у XXI столітті.

Ключовими суб'єктами управління якістю освіти на національному, регіональному рівні є урядові органи, спеціалізовані об'єднання, регіональні ініціативні центри (конференції міністрів) та глобальні організації. Звісно визначальна роль належить і самим університетам, що відстоюють свою автономію. Тому не випадково, одним із визначальних трендів розвитку глобального ринку освітніх послуг, як було зазначено у дослідженнях ОЕСР, у зв'язку з загостренням конкурентної боротьби на цьому ринку в майбутньому, є посилення уваги закладів вищої освіти на забезпеченні своєї якості. В рамках європейського простору вищої

освіти ця тенденція є ключовою, коли європейські інституції розбудовують власну систему національних і міжнародних стандартів якості.

Відставання європейської вищої школи від американської ще повністю не подолано. Не випадково, на конференції європейських міністрів вищої освіти було визнано, що Болонський процес не буде завершено у 2010 році через те, що:

не забезпечено подолання відриву від університетів США;

не створено системи технічної та технологічної освіти на зразок Масачусетського, Каліфорнійського технологічних інститутів (Європейський технологічний інститут лише в стадії розгортання);

не здійснено наукового прориву, який дозволив би створити в Європі мережу дослідницьких університетів, які не поступаються північноамериканським;

привабливість європейський університетів зростає, але далеко не тим темпом, на який сподівались. І тому Болонський процес отримав новий орієнтир — 2020 рік, коли завершиться створення загальноєвропейських механізмів забезпечення якості у відповідності до загальноприйнятих стандартів Європейської мережі забезпечення якості для створення внутрішньо-університетської та зовнішньо-національної структур забезпечення якості вищої освіти. Якщо вдасться це зробити, то й здійсниться більшість цілей Болонського процесу. Разом з тим, попри негативний вплив глобальної фінансово-економічної кризи в бюджеті ЄС на 2010 рік заплановано збільшити витрати на освіту і практичну підготовку. Відповідні витрати становлять 1,1 млрд. євро, що більше порівняно з попереднім періодом на 4,4 %.

Інвестиції в освіту і дослідження залишаються ключовим пріоритетом в одній із найконкурентніших європейських країн — Німеччині. Федеральний уряд у 2010 р. в своєму бюджеті виділяє на потреби фінансування цих галузей 10,9 млрд євро, що на 6,5 % більше порівняно з 2009 р. Фінансування вищої освіти в 2010 р. передбачається збільшити до 509 млн євро, або на 33 %, і ці кошти планується направити переважно на створення нових навчальних місць в університетах.

Європейська мережа забезпечення якості розробила Європейські стандарти і рекомендації, які стосуються ключових питань у сфері якості та стандартів для створення внутрішньо-університетської та зовнішньо-національної структур забезпечення якості вищої освіти. Вони були створені для використання вищими навчальними закладами та агенціями із забезпечення якості, що діють в Європейському просторі вищої освіти. Стандарти і рекомендації призначені:

покращувати освіту, яку студенти отримують у вищих навчальних закладах Європейського простору вищої освіти;

допомагати вищим навчальним закладам забезпечувати і підвищувати якість своєї діяльності і через якість стверджувати свої права на автономію;

визначити основу діяльності агенцій із забезпечення якості вищої освіти;

зробити зовнішнє забезпечення якості більш прозорим і зрозумілим для всіх, хто бере в цьому участь.

Основна мета стандартів є, передусім, сприяння створенню спільної системи поглядів щодо надання вищої освіти та забезпечення її якості в межах Європейського простору вищої освіти. Так, серед Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах вагоме значення надається **системі зовнішнього забезпечення якості**, форми якого є різними залежності від типу освітньої системи. Це можуть бути різні види оцінювання закладу

в цілому; оцінювання навчальних програм або програм з окремих предметів; акредитація на рівні навчальної дисципліни, повного курсу або закладу в цілому; а також комбінація різних типів перевірки. Загальна ефективність різних форм зовнішнього оцінювання у значній мірі залежить від наявності чітко виписаної стратегії внутрішнього забезпечення якості, яка має конкретні цілі, а також від застосування освітніми закладами механізмів і методів, які забезпечують досягнення зазначених цілей.

Зовнішні агенції можуть здійснювати оцінку якості освіти з цілого ряду причин, включаючи:

захист національних академічних стандартів вищої освіти;

акредитацію програм та/або закладів;

захист користувачів;

забезпечення громадськості перевіреною інформацією (якісною і кількісною) про програми навчання та освітні заклади;

вдосконалення та підвищення якості.

Світовий досвід вже дав загальні принципи на яких базуються процеси зовнішнього забезпечення якості, а саме:

необхідно поважати автономію закладу;

процеси зовнішнього забезпечення якості мають, в першу чергу, служити інтересам студентів та інших зацікавлених сторін, наприклад, представників ринку праці;

необхідно, де це можливо, використовувати результати власної діяльності закладів із внутрішнього забезпечення якості. Створення та функціонування Європейського простору вищої освіти принципово залежить від того, чи зможуть навчальні заклади на всіх рівнях своєї організації забезпечити таку ситуацію, коли їхні навчальні програми матимуть чітко визначені результати навчання, які мають бути досягнуті; від готовності бажання і здатності персоналу забезпечити викладання та створити такі умови, які б допомогли студентам досягти тих результатів; а також від наявності повного, вчасного і відчутного визнання внеску у здійснювану роботу тієї частини персоналу, яка демонструє видатну майстерність, прекрасні фахові знання, відданість справі. Тому Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах містять наступні напрямки: політика закладу і процедури забезпечення якості; затвердження, моніторинг та періодичний перегляд навчальних програм і дипломів; оцінювання студентів; забезпечення якості викладацького складу; навчальні ресурси та підтримка студентів; інформаційні системи; публічність інформації.

1.1. Політика закладу і процедури забезпечення якості

По-перше, навчальні заклади повинні визначити політику і пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти їхніх навчальних програм та дипломів. Задля досягнення такої мети, навчальні заклади повинні розробити і втілювати стратегію постійного підвищення якості, що передбачають участь студентів і інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості, а також її моніторингу та перегляду.

Політика і процедури, на думку експертів, також повинні сприяти визнанню з боку громадськості права закладу на автономію. способи втілення політики,

Стандарт в частині політики закладу і процедур забезпечення якості

полягає в тому, що стратегія, політика і процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також повинні передбачити участь студентів і інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

1.2. Затвердження, моніторинг та періодичний перегляд навчальних програм і дипломів

Довіра до вищої освіти з боку студентів та інших зацікавлених сторін виникає та підтримується, скоріш за все, завдяки ефективній діяльності із забезпечення якості освіти, яка гарантує ретельність у розробці навчальних програм, регулярність моніторингу і періодичність перегляду цих програм, забезпечуючи тим самим їхню актуальність та попит на них., тому навчальні заклади повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів. Це можливо досягати через наступні напрямки:

- розробку й публікацію чітко сформульованих очікуваних навчальних результатів;

- уважне ставлення до побудови освітньо-кваліфікаційної програми — переліку дисциплін та їхньої організації і змісту;

- особливі вимоги до різних форм навчання (наприклад, денної, вечірньої, заочної форм, дистанційного навчання, навчання за допомогою електронних ресурсів), а також до різних типів вищої освіти (наприклад, академічної, професійно-технічної, професійної);

- наявність відповідних навчальних ресурсів;

- формальні процедури затвердження програморганом, який не здійснює викладання за цією програмою;

- моніторинг успішності та досягнень студентів;

- регулярний періодичний перегляд програм (за участі також зовнішніх експертів);

- регулярне спілкування з працедавцями, представниками ринку праці та іншими відповідними організаціями;

- участь студентів у діяльності із забезпечення якості.

Основним стандартом навчальних закладів в частині затвердження, моніторингу та періодичного перегляду навчальних програм і дипломів є те, що вони повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів.

1.3. Оцінювання студентів

Серед Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах вагоме значення надаються оцінюванню студентів, що передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур. Отже, саме в забезпеченні високої якості освіти і формуванні конкурентоспроможних спеціалістів важливе значення надається саме системі оцінювання знань.

Оцінювання студентів — це один із найважливіших елементів якості вищої освіти. Адже результати оцінювання мають значний вплив на майбутню кар'єру студентів. Тому важливо, щоб оцінювання завжди проводилося професійно, і при цьому бралися до уваги існуючі знання про процеси тестування та екзаменаційні процеси. Оцінювання також дає важливу інформацію навчальним закладам про ефективність викладання та підтримки студентів. Крім того, студенти мають бути

чітко поінформовані про стратегію оцінювання, яка застосовується щодо їхньої навчальної програми; про те, які екзамени чи інші методи оцінювання будуть застосовані до них; чого від них очікують; а також про те, які критерії будуть використані при оцінюванні їхньої успішності.

Основним стандартом щодо оцінювання студентів є те що оцінювання передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

1.4. Забезпечення якості викладацького складу

Найважливішим навчальним ресурсом університетів є викладачі. Тому важливо, щоб викладачі прекрасно знали і розуміли свій предмет; мали необхідні вміння і досвід для того, щоб ефективно передавати студентам свої знання і розуміння предмету в різних ситуаціях навчання; а також щоб вони мали доступ до інформації про те, як інші оцінюють їхню роботу. А навчальні заклади повинні використовувати певні процедури відбору та призначення на посаду, які дозволяють пересвідчитись у тому, що новий викладач обов'язково має щонайменше базовий рівень компетентності. Крім того, важливим є створення умов і можливостей для вдосконалення фахової майстерності, але також мати механізми усунення з посад тих викладачів, які продовжують демонструвати свою професійну нездатність.

Тому основним стандартом в частині забезпечення якості викладацького складу є те, що навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють із студентами, мають відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень для здійснення своїх службових обов'язків. Ті, хто здійснюють зовнішню перевірку навчального закладу, мають про них знати і оцінити їх у кінцевому звіті про перевірку.

1.5. Навчальні ресурси та підтримка студентів

Як відомо, окрім своїх викладачів, студенти покладаються на цілий спектр ресурсів, які допомагають їхньому навчанню. Ці ресурси включають як бібліотеки і комп'ютери, так і індивідуальну допомогу різного роду консультантів. Ці навчальні ресурси та інші механізми підтримки повинні бути легкодоступними для студентів, розробленими з урахуванням їхніх потреб і здатними реагувати на відгуки від тих, хто ними користується. Заклади повинні постійно відслідковувати, переглядати і вдосконалювати ефективність служб підтримки, доступних для студентів.

Основний стандарт, щодо навчальних ресурсів та підтримки студентів полягає в тому, що навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчальний процес, є достатніми і відповідають змісту тих програм, які пропонує заклад.

1.6. Інформаційні системи

Відправна точка для ефективного забезпечення якості — це самопізнання. Важливо, щоб навчальні заклади володіли засобами збору й аналізу інформації про свою власну діяльність. Без цього вони не знатимуть, що працює добре, а що потребує уваги, або ж про результати інноваційної діяльності. Інформаційна система, яка забезпечує моніторинг якості і відповідає потребам конкретного навчального закладу, залежатиме до певної міри від місцевих умов, але очікується, що вона щонайменше відображатиме:

досягнення студентів та показники їхньої успішності;
 можливості випускників влаштуватися на роботу/результати працевлаштування;

задоволення студентів навчальними програмами, які вони виконують;
 ефективність роботи викладачів;
 характер студентського складу;
 наявні навчальні ресурси та їхню вартість;
 ключові показники діяльності цього навчального закладу.

Навчальним закладам варто також порівнювати себе із подібними закладами, що діють на теренах Європейського простору вищої освіти та поза його межами. Це дозволяє скласти про себе більш повне уявлення і дізнатись про інші засоби поліпшення якості діяльності закладу.

Основний стандарт, щодо використання інформаційних системи полягає в тому, що навчальні заклади повинні гарантувати, що вони аналізують і використовують відповідну інформацію для ефективного управління своїми навчальними програмами та іншою діяльністю.

1.7. Публічність інформації

Як відомо, при виконанні своєї суспільної ролі вищі навчальні заклади несуть відповідальність за надання інформації про свої програми, очікувані результати, кваліфікації, котрі вони присвоюють, використані процедури викладання, навчання та оцінювання знань, а також про навчальні можливості, які доступні студентам. Оприлюднена інформація може також включати відгуки від колишніх студентів та інформацію про їхнє працевлаштування, а також характеристику студентського складу, який проходить навчання. Ця інформація повинна бути точною, неупередженою, об'єктивною і доступною, вона не повинна використовуватися лише як маркетинговий інструмент. Заклад повинен перевіряти, чи відповідає вона його власним сподіванням стосовно неупередженості та об'єктивності. **Стандарт щодо публічності інформації**, полягає в тому, що навчальні заклади повинні регулярно публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію — як кількісну, так і якісну — про навчальні програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

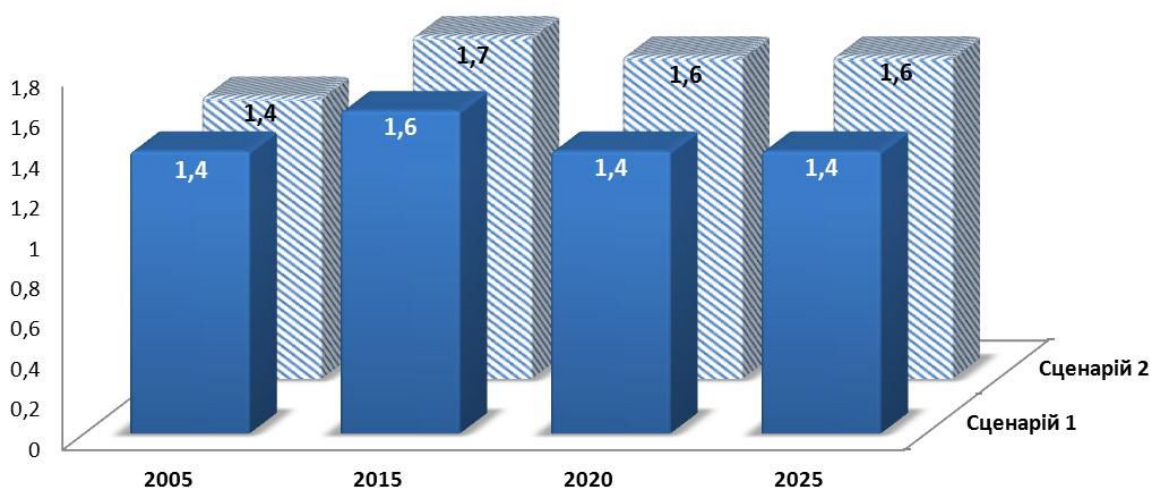

Рис. 1. Прогнозовані витрати на вищу освіту, % від прогнозного ВВП (середніпоказники по країнах ОЕСР)

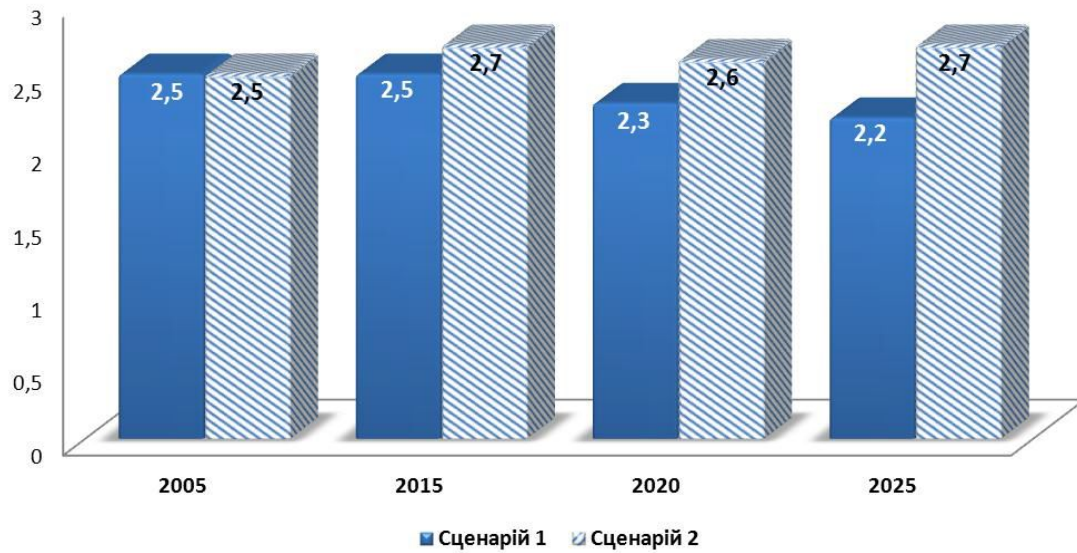

Рис. 2. Державні витрати на вищу освіту, % від загальних державних витрат (середні показники по країнах ОЕСР) Вплив освіти на соціальну рівність в суспільстві